

III YAZI

Təməli qəzet, yəni bu gün ənənəvi media adlandırdığımız mətbuatı orqan üzərində qurulan milli mətbuatımızın 150-ci ilində artıq internet mediası onu sıxışdırıb aradan çıxarıb desək, yanılmarıq. Biz ənənəvi mediani qoruya bilmədik, yoxsa zaman bunu rəva gördü? Müasir texnologiyalar, internet həyatımıza daxil olandan sonra artıq illərdir, ikinci bir media növü yaranıb və tezliyi, operativliyi ilə insanları daha çox müraciət etdiyi media subyektinə çevirilib.

Bəlkə insanlar da dəyişib? Ona görə ənənəvi mətbuatı qəbul etmir, onun uzun illər boyu diktə etdiyi əsl mətbuat obrazında başqa birini görməyi heç nə olmamış kimi hesab edir. Bəlkə heç fərqində deyil ənənəvini qurban verdiyi internet mediası ile itirdiklərimizin nələr olduğunu? Gəlin bir nəzər salıq: internet mediası nədir, çap mediası nədir? Faydası, yaxşı və pis tərəfləri, mənfi və müsbət cəhətləri, lazımlı və lazımsız olanları ilə...

Internet-xəbər mediası

Bu gün "internet mediası nədir?", - deyəndə hamının ağılına gələn tek xəbərdir. Hər gün agentlik və saytlarda, sosial şəbəkələrdə qarşımıza çıxan minlərlə xəbər var. Bir-birinin təkrarı, bəzən istinadlı, bəzən istinadsız xəbərlər. Bəlkə də bir xəbərlə gün ərzində ayrı-ayrı saytlar, sosial şəbəkələrin təqdimatı ilə 10 defə qarşılaşırıq. Çünkü indi özü xəbər istehsal edən agentlik və saytlar çox as saydadır. İnsanlara xəbər ötürən "jurnalistlər" özlərinə əziziyət verib yeni xəbər axtarışına çıxmır, oradan-buradan uğurla maqla xəbər yaradırlar. Bax, elə təkca xəbərlə əhatə olunduğu gərə də müasir dövrün internet mediasının adı xəbər mətbuatından savayı heç nə deyil. Yalnız xəbər. Hələ elə xəbərlər qarşılaşırıq ki, sadəca çağrış və reklam xarakterli sərlövhədən və iki aydın olmayan cümlədən ibaret olur. Beləliklə, biz dünyada və ölkədə baş verən hadisələrin yalnız adını bilirik. Nə üçün, nə səbəbdən, hansı əsasla baş verməsindən isə tamamilə xəbərsizik.

Bugünkü xəbərlər test imtahanına bənzəyir

Bəlkə də elə bundan qaynaqlanır ki, biz necə təhsil alıraqsa, ona oxşar da mətbuat yaradırıq. İllərdir ki, elə internet mediası ilə yaşıd olan test imtahanları verəkən sadəcə düz variant olaraq a), b), c), d)-dən birini seçirik. Çünkü bütün hadisələri, bilişkəri avtomatik olaraq əzberleyib xanalarдан birini qaralayıraq. Lakin yeri geləndə müstəqilliyimizin bərpəsi günü zəman etibarilə bilsək də, lakin onur mahiyyətindən, o tarixin yaranma səbəblərindən xəbərsizik. İndi mətbətlərin yuxarı siniflərində çox az sayda şagird tapılar ki, 2020-ci ilde eldə etdiyimiz Zəfərin mahiyyətini ağa bilsin...

Test imtahanlarının tətbiqi ilə yaşıd internet mətbuatını da ona oxşar yaratmışıq. Xəbər veririk, lakin bu xəbərin necə, nə səbəbdən, hansı şəraitdə yaranmasından, mahiyyətindən əsla xəbərimiz olmur. Bəzən heç maraqlanmırıq da, sadəcə sərlövhəni oxuyub keçirik. Elə bu səbəbdən də internet mediasını sərlövhə mediası da adlandırmadıq yersiz olmaz. Hələ bu xəbərləri jurnalistikadan xəbərsiz, mətbuat mətbuat naminə deyil, kiminse təbliğatı, təşviqatı ilə məşğul olmağa gələnlər hazırlayırsa (internet mətbuatı beşərləri ilə doludur), vay bizim halımız: yüzlərlə ettökən, səviyyəsiz, mətbuatı deyil, şəxsi məqsədlərə xidmət edən, nəyinse hesabına yazılın, mentalitə balta çalan, adət-ənənələri zəli kimi soran, ləyaqətin başına daş çırpın xəbərlərlə qarşılaşacaqsan. İller önce Üzeyir Hacıbəyli felyetonlarının birində yazdı ki, dükəncilər köhnə qəzetin içərinə darçın, istiot, mixək bükən kimi, hər yazı yazan da görürsən yazdıığı sözlərin içərinə bir "ideya" bükür. Bəli, bax, sözlərin

Milli mətbuat 150: ənənəvi medianı üstələyən internet mediası

icinə bükülen "ideyalarla" mətbuatımızı bu günə qoynalar var...

Elə çap mediasına da nə etdişə, belələri etmədimi?..

Bu gün ölkənin əsl ziyalı təbəqəsi çap mediasının hazırlı vəziyyətindən narahatdır. Bu, tek bizdə deyil, qonşu Türkiyədə, bütün dünyada belədir. Çap mediası internet mediasına qurban getməkdədir. Bu da böyük ədaletsizlik, haqsızlıqdır. Nəye görə? Bir qədər da bu baradə.

Jurnalistika araştırma aparan, təhlil edən və sorğu-sual etməyi bacaran insanların peşəsidir. Bu gün bütün dünyada jurnalistika ən çətin işlərdən biri hesab olunur. O halda ki, bu peşə öz prinsiplərinə uyğun olaraq həyata keçirilsin. Digər terəfdən, jurnalistika bir çox digər xüsusiyyətləri ilə yanaşı, tarixlə eləqəsindən gərə digər peşələrdən fərqlənir. Jurnalist öz yazıları ilə gələcəkdə yazılıcaq tarixin gündəlik qeydlərini aparır; keçmişin səsinə, gələcəyin izinə əvvilir... Əsl jurnalist olanlar bu gün internet mediasında da var, çap mediasında da, bu, sözsüzdür.

Lakin indi xüsüsilə də internet mediasında həyatında bir bədii kitab oxumayan, sözün, cümlənin, mətbuatın nə demek olduğunu əsla bilməyən, jurnalistikaya yamaq "jurnalistlər" də çalışır. Onlar çap mediasında işləyə de bilməzler. Çünkü çap mediası bir əlkədir, zamanla əleyir, əleyin içərisində qalanlar bir kənara atılır. Onlar da özlərinə yalnız gözdən, könüldən uzaq kütləvi informasiya vasitələrində iş tapa bilirlər.

Qəzet nədir? Hər bir ziyalının internet və ya televiziyyadan aldığı xəbərin izlənməsi, öyrənilmesi üçün vasitədir. Heç vaxt vaz keçə bilməyəcəyi kütləvi informasiya vasitəsidir. Çünkü internet mediası tək xəbər verir, çap mediası onun mahiyyətini açır, tarixe baş vurur, təhlil, analiz edir, araşdırır, nəticə ortaya çıxarır. Ölükədə və dünyada olan hadisələri şərh edir. Oxulcara tek xəber vermir, onları xəbərdar edir, məlumatlandırır. Bütün bunlar isə qəzetlərin arxivlərində tarixləşir. Lazım gələndə vərəqləməkən sənki istənilən bir dövər qaydır, baş verən hadisələrlə tanış olmaqla həmin dövrün ziyanına əvvilər bilirlər.

Arxivdən söhbət düşmüşkən...

Bir neçə il əvvəl "Naxçıvan blokadası" adlı kitabimla bağlı araştırma aparırdım. Mənə lazımlı olan Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1990-1993-cü illərdə Naxçıvanda

yaşadığı, fealiyyət göstərdiyi illərlə bağlı sənədlərlə tanışlıq iddi. Bunun üçün düşündüm ki, ilk növbəde Naxçıvan Dövlət Arxivinə müraciət edim. İcəzə aldım, araşdırmağa başladım. Lakin mənə lazımlı olanların demək olar ki, çox as bir hissəsini orada tapa bildim. Muzeyə getdim, ora da arxiv kimi. Sonra bu qənaətə gəldim ki, Naxçıvanda nəşr olunan "Şərq qapısı" qəzetinin arxivinə müraciət edim. Belə də etdim. 1990-1993-cü illərin qəzet dəstlərini qarşıma qoyub vərəqləməyə başladım. Vərəqlədikcə də belə arxivə, ehsən, dedim. Deməli, Ulu Öndərin Naxçıvan dövrü ilə əlaqədar müraciət məlumatları, sənədləri, görüş, səfər, çıxışları hər birini bu qəzet vasitəsilə toplayıb nəşr etdiyə bildim. Bu barədə kitabda da qeyd etdim ki, "Şərq qapısı" qəzetinin arxivinə qorunmalıdır. Çünkü o, bir tarixdir.

Nəinki "Şərq qapısı", ölkəmizdə çap olunan sanballı qəzetlərin hər biri araşdırmaclar üçün həm bu gün, həm de sabah zəngin mənəbdədir. Belə isə çap mediasının müasir vəziyyəti narahat etməyə bilmir. Ənənəvi mətbuat nümunələrinin hər biri həm de məktəbdər: jurnalistik məktəbi. Universitetlərin jurnalistika ixtisasını bitirən tələbələr əger təhsil ocağında bu peşənin elmi tərəfini mənimseyirən, təcrübə yalnız qəzet redaksiyalarında qazanılır. Bu, 150 illik mətbuat tarixində həmişə belə olub. Elə məhz buna görə də bundan sonra necə olacaq mətbuat adımı olan hər kəsi narahat edir. Onu da qeyd etmək yerine düşər ki, bu, bir faktdır ki, ən yaxşı jurnalistlər qəzet redaksiyalarında yetişir.

Internet mediası bizimdirmi?

Yeyr, bizim deyil. Hansı agentlik, sayt rəhbəri bu gün deyə bilər ki, mənim arxivim var. Birincisi internetdə avtomatik olaraq haradəsa 10 ildən bir arxivlər silinir. Olur ki, 10 il əvvəlki yazını internetdə axtarmalı olursan, tap görüm, tapa bilirsem? Kim dünyada olacaqlardan xəbərdardır və olmayaqlara qarantidir? İstenilən bir hadisənin baş vermesi ilə internet arxivlər tarixin qəbiristanlığına yollana bilər, həm de bir an içində. Odur ki, internet mediası bizim deyil, çap mediası bizimdir. Biz nəyi əlimizdə tutub saxlaya bilirik, o bizim ola bilər.

Mütəxəssislər 2034-cü ilə kimi çap mediasının hələlik aktual olacaqını hesablaşırlar. Deməli, həmin dövrədə arxivlərimiz de olacaq. Bəs sonra? Çap mediası olmayıcaqmı? Olmayıcaqsa, arxivlər də olmayıcaq. Belə olan halda isə dövlətlərin, xalqların tarixi itmiş olacaq, deyilmə? Bu səbəbdən də yəqin ki, çap mediasının müəyyən bir hissəsinin saxlanması vacibliyə de-

dərək olunacaq.

"Qəzet oxunurmu?" deyənlər də var...

Bəzən sual veririk ki, qəzet oxuyursunuz? Coxları cavab verir ki, əlbəttə. Lakin "indı qəzet oxuyan var?" deyənlər də az deyil. Qəzet oxumaq həm bir alışqanlıq, həm hobbi, həm maraqlaşdırıcı, əsasən də ziyanlılıq deməkdir. Qəzet oxumaq əksər insanlarda həm de bir aqılıq hissidir. Bu mənəvi acılığı onlar yalnız qəzet oxumaqla dəfə edə bilirlər. Texnologiyanın çap mediasından qabaqda olmasına baxmayaq yazılı mətbuat hər zaman el-əl axtarılır və oxunur. Lakin biz etiraf edək ki, dünyada yaxşıları deyil, pisləri əxz etməkdə birinciyik. Bunu geyimizlə, saçımızla, estetik əməliyyatımızla, davranışımızla, yeniliklərə can atmağımızla her zaman isbatlayırıq.

Lakin dünyada hələ də qəzet oxuyanlar var. Həm də inkişaf etmiş ölkələrdə. Məsələn hesabatlılar görə dünyada ən çox qəzet satılan iki ölkə Norveç və Yaponiyadır... Norveçdə hər min nəfərdən 684-ü, Yaponiyada isə hər min adamdan 646-sı hər gün qəzet alıb oxuyur. Tiraj baxımından dünyada 100 ən böyük qəzetindən 20-si Yaponiyadır. Onu 18 qəzetlə ABŞ, hər biri 16 qəzetlə Çin və Hindistan izləyir. Maraqlıdır ki, Avropa ölkələri tiraj sıralamasında Hindistandan belə geri qalır... Qlobal tiraj rəqəmlərinə nəzər salıqda dünyada qəzet oxucularının sayının bir milyardı ötdüyü görünür...

Qonşu Türkiyədə də qəzet oxuyanların sayı az deyil. Bizdə də qəzet oxuyanlar var, həm də tək paytaxtda deyil, regionlarda belə. Redaksiyamıza gələn zənglərə əsasən bunu deyirəm. Hə, regionlardan söz düşmüsən, biz çap məhsullarımız regionlara çatdırırıqmı? Əslində bu işi görə bilirik, onda görək ki, həqiqətən də çap mediasına maraqlı çıxdır. Çünkü insanlar xəbərlə yaşı, digər yazıları, təhlil, araşdırmaları da oxumaq isteyirlər. Baxmayaq ki, internet mediasından sonra qəzet janrlarını da o dünyaya göndərmişik, lakin hələ də əsl jurnalist olanlar onları yaşatmaqdadır. Az olalar da...

Çap mediası dayanan an tarix dayanar...

Beləliklə, bu qənaətə gəlmək olar ki, dünyada yazılı mətbuat aktuallığını birləşdirək itirə bilmez. Yəqin o məqama çatdıqda oturub papaqlarını qarşılara qoyub fikirləşənlər olacaq. Və onlar da bu qənaətə gələcəklər ki, yazılı mətbuatın üzərində xət çəkmək tarixin üzərindən xət çəkmək deməkdir. Ölkənin ictimai-siyasi, mədəni həyatında baş verən hadisələrin arxivini vərəq-vərəq cirib küləyə vermək deməkdir.

Internet mətbuatına arxivin olub yazılı mətbuatı itirmək xalqın tarixinin itməsinə səbəb olur. Çünkü heç kim internet mediasına bel bağlaya bilməz. Sabah nə olacağını heç birmiz bilmir. Yenə də vurğuluyaq ki, bir anın içində bu gün saatlarla qopa bilmediyimiz internetin, sosial şəbəkələrin yaddaşla silinib gedə bilər. Bəs bu zaman əldədə nə qalar? Bu barədə düşünən olubmü?.. Beləliklə, internet və çap mediasının hər ikisi vacibdir. Hər ikisi günümüzdür, lakin çap mediası dünənimiz kimi, həm də sabahımızdır.

Mətanət Məmmədova